

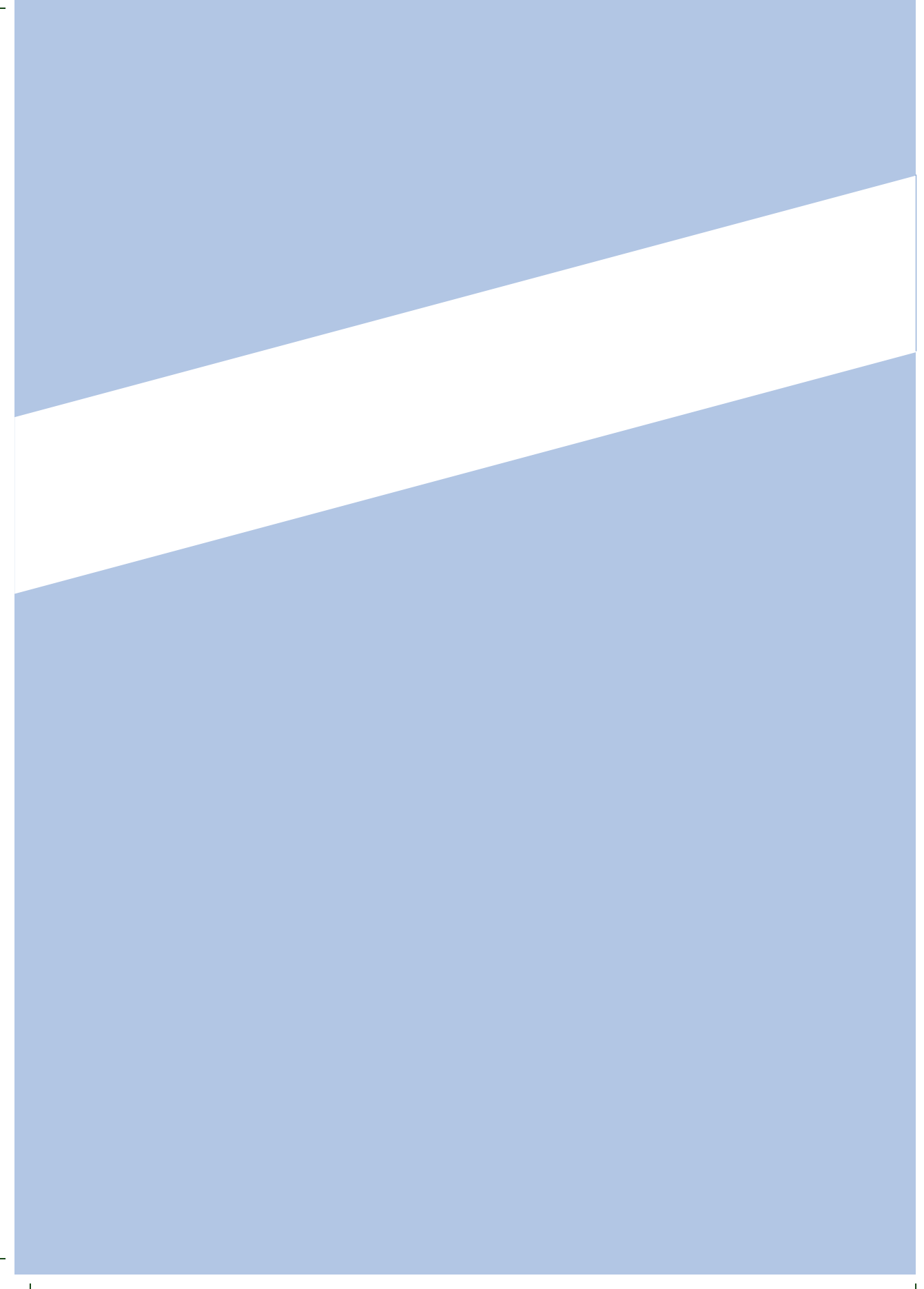
Leefwerelden van jongeren

THUIS - SCHOOL - MEDIA - DIGITALE CULTUUR

Joke Hermes, Roel van Goor en Machteld de Jong (red.)

uitgeverij
coutinho

**Leefwerelden
van jongeren**

Leefwerelden van jongeren

Thuis, school, media en digitale cultuur

Joke Hermes
Roel van Goor
Machteld de Jong
(red.)

Arjan Dieleman
Corina Duijndam
Christa de Graaf
Femke Kaulingfreks
Jona Meijer
Pauline Naber
Huub Nelis

Jeroen Onstenk
Lisette van der Poel
Anand Sheombar
Garjan Sterk
Pippa Sterk
Saskia Wijsbroek
Koos Zwaan

Derde, herziene druk

uitgeverij | C
coutinho

bussum 2022

www.coutinho.nl/jongeren3

Je kunt aan de slag met het online studiemateriaal bij dit boek. Dit materiaal bestaat uit onderzoeksopdrachten per hoofdstuk.

© 2007/2019 Uitgeverij Coutinho bv

Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (www.reprorecht.nl). Voor de readerregeling kan men zich wenden tot Stichting UvO (Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, www.stichting-uvo.nl). Voor het gebruik van auteursrechtelijk beschermd materiaal in knipselkranten dient men contact op te nemen met Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, www.stichting-pro.nl).

Eerste druk 2007

Derde, herziene druk 2019, tweede oplage 2022

Uitgeverij Coutinho

Postbus 333

1400 AH Bussum

info@coutinho.nl

www.coutinho.nl

Omslag: studio Pietje Precies bv, Hilversum

Foto omslag: Robin Utrecht / Hollandse Hoogte

Opmaak binnenwerk: Coco Bookmedia, Amersfoort

Foto's binnenwerk: opening hoofdstuk 1: TTStock / Shutterstock.com; opening hoofdstuk 2, 5 en 7: Sabine Joosten / Hollandse Hoogte; opening hoofdstuk 4, 8 en 9, en p. 180: Hollandse Hoogte; opening hoofdstuk 3 en 6: Wilbert van Woensel / humantouchphoto.nl; p. 83: Nederlands Fotomuseum

Noot van de uitgever

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Personen of instanties die aanspraak maken op bepaalde rechten, wordt vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

De personen op de foto's komen niet in de tekst voor en hebben geen relatie met hetgeen in de tekst wordt beschreven, tenzij het anders vermeld is.

ISBN 978 90 469 0652 1

NUR 757

VOORwoord

Als oma van het leukste kleinkind ter wereld vraag ik me vaak af hoe Eleana zich zal ontwikkelen en hoe haar toekomst eruit zal zien. Wordt ze een tiener die veel op het sportveld te vinden is, of brengt ze haar tijd graag door in haar digitale wereld? Of beide? Wie zijn de jongeren met wie ze contact heeft? Hoe ziet haar vriendengroep eruit? Multicultureler dan voor veel jongeren van nu het geval is? Vindt ze het leuk om naar school te gaan, om te leren en met leeftijdgenoten om te gaan? Groeit ze gelukkig op?

Als jeugdonderzoeker weet ik dat veranderingen in de jongerenwereld snel gaan. Dat er in tien jaar tijd – de periode waarin verschillende edities van dit boek zijn uitgebracht – veel veranderd is. En dat die veranderingen door onderzoekers, professionals en ouders vaak met bezorgdheid worden gadeslagen. Soms terecht, vaak ook onterecht. Want die zorg wordt nogal eens gevoed door voorbarige aannames en selectieve kennis over wat allerlei ontwikkelingen met jongeren doen. Vooral de invloed van sociale media die de wereld ingrijpend veranderd en veroverd hebben, wordt met argwaan bekeken wanneer het om jongeren gaat. Zijn ze wel in staat om de gevaren van *texting* en *sexting* in te schatten, om ‘echte’ van ‘onechte’ vriendschappen te onderscheiden? Migratie en globalisering brengen jongeren in contact met opleidings- en werkmogelijkheden die niet gebonden zijn aan eigen stad, land en werelddeel. Zijn ze in staat goede afwegingen en keuzes te maken?

Als we dergelijke grote veranderingen en hun invloed op leefwerelden van jongeren overzien, dan is er eerder reden om blij verrast te zijn over de eigenereide en vindingrijke manier waarop jongeren ermee omgaan, dan om zorgelijk te zijn. Het maakt ook uit vanuit welk perspectief en met welke blik we kijken: vanuit een risicoperspectief dat focust op de gevaren die jongeren lopen, of vanuit een ontwikkelingsperspectief waarin vallen en opstaan bij een normale ontwikkeling horen. Daarbij moet ook bedacht worden dat ver-

anderingen jongeren niet zomaar overkomen, maar dat ze daar zelf invloed op hebben, er mede sturing aan geven. Jongeren zijn niet alleen volgers van marketeers, maar ook trendsetters, makers en influencers van mode, muziek, games, denkbeelden. Net als jongeren uit voorgaande decennia zoeken jongeren van nu naar waar ze bij willen horen, wie ze willen zijn en worden, al is dat op een groter podium en in een complexere wereld.

Eerder verschenen twee edities van *Leefwerelden van jongeren* onder redactie van Joke Hermes, Pauline Naber en Arjan Dieleman. Met de uitgave van deze derde editie is de samenstelling van de redactie verjongd en zijn ook nieuwe auteurs aangetrokken. De inhoud van de hoofdstukken was aan herziening toe, het was nodig om nieuwe vragen te stellen en actuele kennis over de leefwerelden van jongeren te verzamelen en presenteren. Denk bijvoorbeeld aan de grote vlucht die de digitale technologie heeft genomen en de bijna grenzeloze mogelijkheden die (sociale) media vandaag de dag bieden. Welke invloed heeft dit op jongeren? En is er op andere leefgebieden veel veranderd? Is de invloed van informele steun, van ouders, vrienden en klasgenoten, verschoven? Laat de toegenomen culturele diversiteit in de samenleving nieuwe jeugdculturen en vriendschappen zien of juist niet? Hoe vergaat het jongeren met een migratieachtergrond? Zijn ambities en houdingen van jongeren ten opzichte van school veranderd, is het belang van een diploma en een afgeronde schoolloopbaan groter geworden? Hoe zit dit voor verschillende groepen jongeren?

Deze derde geheel herziene uitgave start ook weer vanuit de beleving en de leefwerelden van jongeren zelf. De voorbeelden zijn afkomstig uit nationaal en internationaal wetenschappelijk onderzoek, van jongerenwebsites en uit digitale nieuwsmedia. Soms zijn het uitspraken van jongeren die door anderen zijn opgetekend. De structuur en rode draad van de hoofdstukken is in hoofdlijnen behouden, de inhoud is geactualiseerd en waar nodig herzien. Uitgaan van het perspectief van jonge mensen betekent dat de auteurs telkens op zoek zijn gegaan naar informatie over de manier waarop jongeren omgaan met hun ouders en vrienden, met seksualiteit en gezondheid, met school en de mogelijkheden van sociale media.

Het valt overigens niet mee om kennis en informatie vanuit het perspectief van jongeren te vinden. Nog meer dan in de voorgaande tien jaar worden het gedrag en (vooral) de problemen van jongeren zorgvuldig gemonitord door overheidsinstanties, wetenschappelijke en commerciële onderzoeksbureaus. Hun drankgebruik en seksleven wordt gevolgd, hun omgang en relatie met ouders onderzocht, schoolprestaties worden internationaal vergeleken, gebruik van sociale media in kaart gebracht. Daarbij worden de rapportages steeds omvangrijker en preciezer, worden verbanden gezocht tussen gezin

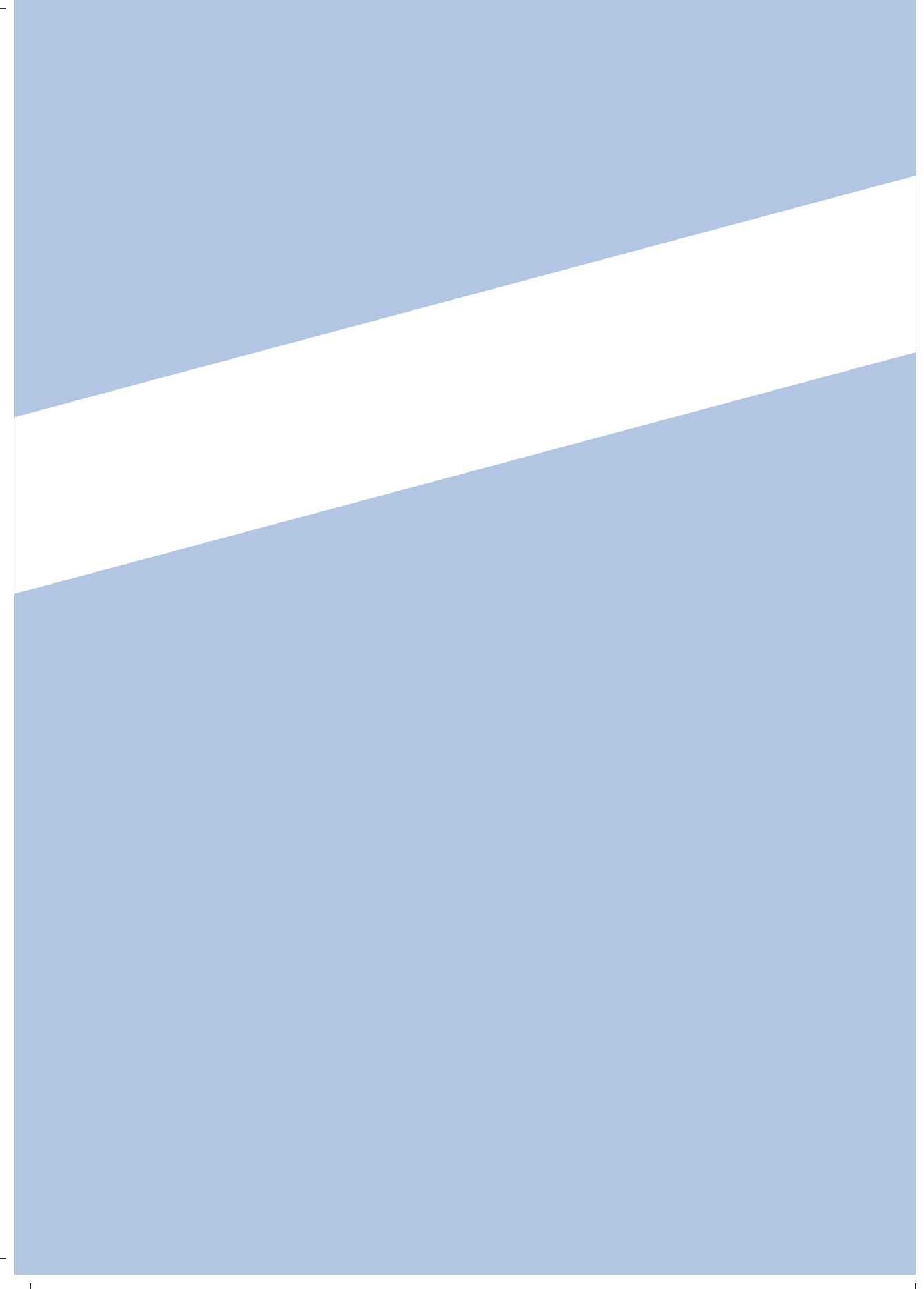
van opgroeien, seksuele ervaring en migratieachtergrond. Om maar een voorbeeld te noemen. Veel minder wordt een type onderzoek gedaan waarin het perspectief van jongeren centraal staat, hoe zij hun alledaagse leven ervaren, wat er leuk en lastig aan is. En – vooral – welke oplossingen zijzelf zien en gebruiken voor de belemmeringen die ze tegenkomen in het opgroeien in een wereld die steeds groter en complexer wordt. Kwalitatief onderzoek waarin jongeren meedoen in de opzet en uitvoering ervan laat zien dat ze vindingrijker zijn dan volwassenen vaak denken en verwachten.

Net als de voorgaande edities focust dit boek op het alledaagse leven van jongeren thuis, op school en in de buitenwereld, waarin media een grote rol spelen. Daarbij is er aandacht voor overeenkomst en diversiteit onder jongeren, voor hun kansen en belemmeringen, voor risico's en uitdagingen. Dé jongere bestaat niet, dé leefwereld ook niet. Het boek is bedoeld voor professionals in opleiding die straks in hun werk te maken krijgen met uiteenlopende groepen jongeren. Het reikt kennis aan over leefwerelden van jongeren, zichtbaar gemaakt via voorbeelden en illustraties, en het daagt uit om er zélf over na te denken en onderzoek naar te doen.

Leefwerelden van jongeren is net als voorgaande edities het resultaat van samenwerking tussen lectoraten van diverse hogescholen. Deze delen een passie voor het ontwikkelen en doorgeven van actuele kennis over jongeren die deels met inbreng van jongeren zelf verzameld is. De lectoraten Jeugd en Samenleving en Diversiteitsvraagstukken van Hogeschool Inholland en het lectoraat Jeugd van Hogeschool Utrecht houden zich speciaal bezig met jeugd. Ze zijn verbonden aan beroepsopleidingen die studenten voorbereiden om als professionals in de dagelijkse praktijk met jeugd te werken. Vanuit de lectoraten Participatie Stedelijke Ontwikkeling en Procesinnovatie en Informatiesystemen van Hogeschool Utrecht en het lectoraat Media, Cultuur & Burgerschap van Hogeschool Inholland is er aanvullende expertise. Dit geldt ook voor de inbreng van andere auteurs die zelfstandig werkzaam zijn of verbonden zijn aan een hogeschool of universiteit.

Ten slotte: complimenten voor en dank aan alle meedenkers, auteurs, uitgever Casper Beekman, Louise Prompers, Bregje van Oel en de productiestaf van Coutinho. De app-roman is vernieuwd met dank aan Christa de Graaf. Dank ook aan Lize van Goor, Stefan Groen, Noah Hilhorst, Ole Koch, Lieke Schuring, Nannet Schuring en Jona Meijer voor hun jongereninbreng in deze en de eerste versie van de app-roman en aan Roos de Jager voor het allereerste idee. Het is een leuk en leerzaam boek geworden!

Pauline Naber
Amsterdam, voorjaar 2019

INhoud

De grote lijn 13

*Joke Hermes, Roel van Goor en
Machteld de Jong*

1 Een brede blik op jongeren 21

Arjan Dieleman

- 1.1 In het kort 22
- 1.2 Van moratorium naar
schemergebied 22
- 1.3 Hedendaagse
levensvoorwaarden 25
- 1.4 Het begrip jeugd en
jeugdstudies 35
- 1.5 Sociale verschillen, identiteit
en intersectioneel denken 39

Deel 1 Thuis 43

Inleiding

Roel van Goor

2 Jongeren en de rol van het gezin 51

*Saskia Wijsbroek,
Lisette van der Poel en
Roel van Goor*

- 2.1 In het kort 52
- 2.2 Veranderingen in het
Nederlandse gezinsleven 52
- 2.3 Veranderingen in de
levensloop 56
- 2.4 Rol- en taakverdeling
binnen het gezin 58
- 2.5 Omgang tussen ouders en
jongeren 59
- 2.6 Gezinnen, jongeren en de
toekomst 63
- 2.7 Tot slot: hét gezin bestaat
niet, leve het gezin! 66

3 Leeftijdgenoten: vriendschappen, peer- group en jeugdcultuur 69

*Corina Duijndam en
Femke Kaulingfreks*

- 3.1 In het kort 70
- 3.2 Vriendschappen van jongeren 70
- 3.3 Jongerengroepen 77
- 3.4 Jeugdcultuur, subculturen en jeugdstijlen 79
- 3.5 Tot slot: vriendschap, peergroup en jeugdcultuur 87

4 Lijf en liefde 89

Pauline Naber en Jona Meijer

- 4.1 In het kort 90
- 4.2 Grenzeloze jongeren? 90
- 4.3 Theorievorming over seksuele ontwikkeling 91
- 4.4 Seksueel gedrag en seksbeleving 95
- 4.5 Informatie en praten over seks 99
- 4.6 Lichaamsbeleving en uiterlijk 100
- 4.7 Tot slot: seksualiteit en lichaamsbeleving in verandering 105

Deel 2 School 107

Inleiding

Machteld de Jong en Jeroen Onstenk

5 De school als leefwereld: diversiteit en inclusie 113

*Machteld de Jong en
Huub Nelis*

- 5.1 In het kort 114
- 5.2 De functies van de school 115
- 5.3 Ongelijke kansen op succes 117
- 5.4 Hinderlijke beïnvloedende mechanismen 123
- 5.5 Docenten, diversiteit en handelingsverlegenheid 126
- 5.6 Identiteitsontwikkeling in de school 128
- 5.7 Tot slot: naar een inclusieve onderwijsomgeving 130

6 Jongeren in het onderwijs 133

Jeroen Onstenk

- 6.1 In het kort 134
- 6.2 Een vroege keuze met grote gevolgen 134
- 6.3 Algemeen voortgezet onderwijs 137
- 6.4 Voortgezet middelbaar beroepsonderwijs 140
- 6.5 Middelbaar beroepsonderwijs 146
- 6.6 Tot slot: onderwijs, kansen en (beroeps)identiteit 150

Deel 3 Media en digitale cultuur 153

Inleiding

Joke Hermes

7 Jongeren en de digitale leefwereld 161

Anand Sheombar en

Joke Hermes

7.1	In het kort	162
7.2	De digitale leefwereld in vogelvlucht	163
7.3	Mediawijs of digitaal handig?	171
7.4	Drie mythes	174
7.5	Tot slot: online mediawijsheid	182

8 Jongeren en de betekenis van media 187

Joke Hermes en Pippa Sterk,

met medewerking van

Garjan Sterk

8.1	In het kort	188
8.2	Welke media gebruiken jongeren?	190
8.3	Wat zijn 'media' voor jongeren?	193
8.4	Populaire cultuur m/v	196
8.5	Beyoncé: populaire cultuur ontcijferen	201
8.6	Tot slot: media en identiteit	204

9 De media over jongeren: hypes en morele paniek 207

Koos Zwaan,

met medewerking van

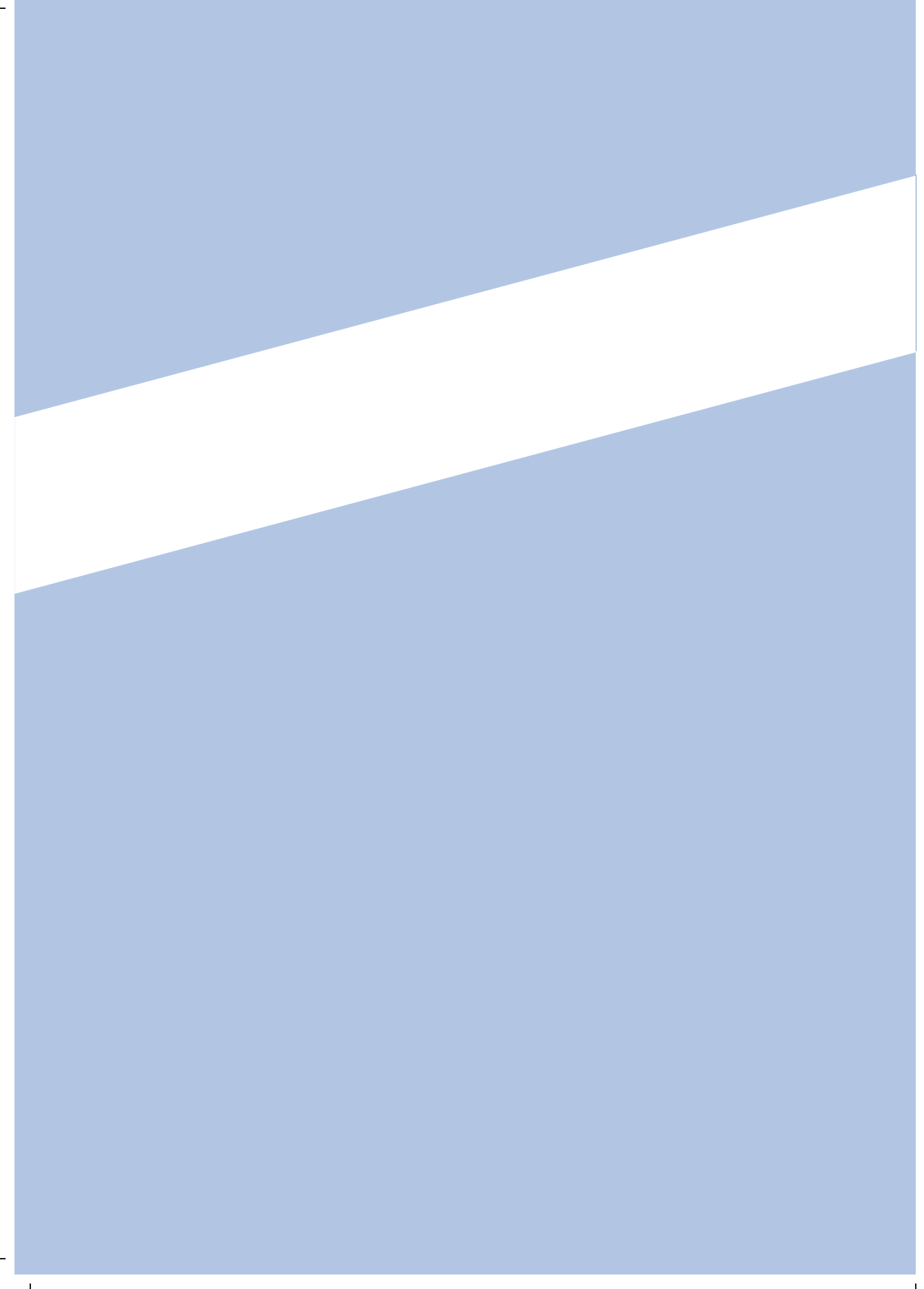
Femke Kaulingfreks

9.1	In het kort	208
9.2	De 'jeugd van tegenwoordig' als voer voor de media	208
9.3	Historische ontwikkeling	210
9.4	De aandachtseconomie	218
9.5	Tot slot: op zoek naar wat er werkelijk speelt	224

Literatuur 225

Register 246

Over de auteurs 253

DE GROTE lijn

Dagelijks leven van jongeren

In Nederland wonen meer dan anderhalf miljoen jongeren die tussen de 12 en 18 jaar oud zijn. Over hun leefwerelden gaat dit boek. Ze hebben grotendeels met elkaar gemeen dat ze thuis wonen, een schoolopleiding volgen en opgroeien in een *connected world*. Sociale media zijn eigenlijk nog maar ruim een decennium gemeengoed, maar internet, informatie- en communicatietechnologie zijn zo verweven met het dagelijkse leven van jongeren dat het lijkt of ze er altijd al waren. De mobiele telefoon met internettoegang laat zich niet meer wegdenken.

De leeftijdsafbakening van 12 tot 18 is uiteindelijk arbitrair. Vroeger werd voor de periode 12 tot 18 jaar wel gesproken over de 'tienerjaren', in de psychologie wordt het de fase van de adolescentie genoemd en voor het onderwijs geldt het als de tweede helft van de leerplichtige leeftijd. In het boek wordt gesproken over 'jongeren', mede omdat we ons niet beperken tot 12- tot 18-jarigen. Ook jongeren in de periode na de middelbare school, veelal in de leeftijd van 17-25 jaar, komen in dit boek aan bod. Waar het niet gaat over 12- tot 18-jarigen wordt dat expliciet benoemd, bijvoorbeeld bij onderzoekscijfers over een net iets andere groep, als een verwijzing naar het leven na de middelbare school nuttig is of waar het specifiek gaat over de leefwereld van jongeren die studeren in het hoger onderwijs.

Het boek gaat over leefwerelden: over hoe jongeren hun levens inrichten en betekenis geven, en de middelen die ze hebben om dat te doen. Die leefwerelden zijn hier gevisualiseerd als concentrische cirkels. Het eerste deel van dit boek spitst zich toe op het leven van jongeren thuis; in het tweede deel ligt de nadruk op het leven op school en in het derde deel staan de rollen van media en digitale cultuur centraal.

Jongeren maken in de periode van 12 tot 18 jaar op diverse fronten grote ontwikkelingen door, op verschillende manieren en vanuit diverse achtergronden. Dé jongere bestaat dan ook niet. Zo verschillen jongens en meisjes in hun groeispurt, in fysieke veranderingen en in de beleving ervan. Een seksuele identiteit verwerven en plezier beleven aan seks lukt doorgaans beter als jongeren een open relatie met hun ouders hebben. Jongeren hebben het lastig als religieuze regels en moraal de communicatie over seksualiteit met ouders en leeftijdgenoten belemmeren.

In deze leeftijdsperiode moeten jongeren ook keuzes maken voor een opleiding en een toekomstig beroep, waarbij er voor bepaalde groepen meer opties beschikbaar zijn met meer informatie en steun van het thuisfront dan voor andere. Ook hebben jongeren keuzes te maken op het gebied van vriendschap, identiteit en sociale netwerken; iets wat de een beter afgaat dan de ander. Sommige jongeren lopen in hun behoefte aan experimenteren – wat erbij hoort in deze levensfase – meer risico dan anderen. Vrienden en vriendinnen kunnen in dit verband een rol spelen.

De leefwerelden die in dit boek worden geschetst, moeten niet worden gezien als portretten van jongeren. Leefwerelden worden weliswaar door jongeren gecreëerd, maar dit doen zij in een maatschappelijke context die van grote invloed is op hun dagelijkse leven en keuzemogelijkheden, waarbij per groep jongeren telkens een andere mix kan ontstaan. Het herkennen en respecteren van de grote diversiteit onder jongeren, van de veranderingen die zich voordoen, van de maatschappelijke omstandigheden waarmee ze geconfronteerd worden en de keuzes die ze vervolgens maken, is een belangrijk doel van dit boek.

Mythes over jongeren

Respect voor de diversiteit onder jongeren en de keuzes die ze maken lijkt een simpele zaak. Zo gemakkelijk is het echter niet. Over de ‘jeugd’ bestaat een groot aantal beelden en mythes die met enige regelmaat zorgen voor morele paniek en publieke discussie. De wijze van denken en praten over jongeren en opvoeding dient bij uitstek als spiegel voor de morele staat van de samenleving. Gevoed door nieuwsberichten of opvallende beelden in de media manifesteert zich nogal eens grote zorg over bijvoorbeeld de seksuele moraal van jongeren, de onderdrukking van moslimmeisjes, over drankmisbruik, en over criminaliteit van jongeren. Generalisaties over jongeren en grensoverschrijdend gedrag kunnen gedurende enige tijd een sluimerend bestaan leiden, waarna ze plotseling opvlammen en worden ingezet om het gedrag van individuele jongeren of juist van specifieke groepen te ‘verklaren’. Men spreekt dan van dé Marokkaanse criminele jongere, dé ongemotiveerde vmbo-leerling, hét digitaal onnozele tienermeisje. Er ont-

staan mythes die losgezongen van de oorspronkelijke context een geheel eigen leven gaan leiden. Vaak maken mythes onderdeel uit van common sense-noties over jongeren waarop ook professionals zich in hun werkpraktijk onbewust verlaten. Van belang is dat juist degenen die met jongeren werken zich hoeden voor een dergelijke mythevorming en de moeite nemen zich te verdiepen in wat er werkelijk onder jongeren gaande is.

Een genuanceerdere beeldvorming

In de verschillende hoofdstukken van *Leefwerelden van jongeren* worden beelden en mythes aan de orde gesteld en bediscussieerd. De media spelen in mythevorming een belangrijke rol. Zo is er het beeld van het moderne gezin waarin jongeren niet met hun ouders kunnen praten en zich niets van hen aantrekken, het beeld van seksueel losbandige jongeren of het beeld van gebrek aan goed burgerschap onder jongeren die niet meer het nieuws zouden volgen. Aan de hand van relevante theorievorming en recent onderzoek worden dit soort mythes en beelden onder de loep genomen, waarna een genuanceerder beeld wordt gepresenteerd.

Door het hele boek heen is geprobeerd om uitsluitend met lichte hand te generaliseren waar algemene tendensen worden geschetst. Want jongeren van 12 tot 18 jaar zijn, zoveel is duidelijk, nooit over één kam te scheeren; daarvoor zijn de onderlinge verschillen te groot. Tegelijkertijd hebben sociaal werkers, docenten, jongerenwerkers, marktonderzoekers en jeugdhulpverleners wel met jonge mensen in de breedste zin van het woord te maken. Vandaar dat het onvermijdelijk en ook nuttig is om tegenover hardnekkige mythes nieuwe beelden van jongeren te stellen die gekoppeld zijn aan specifieke groepen jongeren. Van belang blijft te bedenken dat ook neutrale categorieën als meiden, gamers, vwo-leerlingen en politiek actieve jongeren intern grote verschillen kennen die onderzocht en herkend moeten worden.

Verbindende begrippen

Net als in de eerste twee edities van dit boek zijn in deze geheel vernieuwde derde editie diversiteit en mythe verbindende begrippen. We zagen ook tijdens het maken van deze derde editie dat de omgeving waarin jongeren hun leefwerelden inrichten enorm veranderd is als we dat vergelijken met het eerste decennium van deze eeuw. Was het toen nog goed mogelijk om te spreken over vrijheid en de ruimte die jongeren hadden om hun gang te gaan, lijkt dat nu veel minder het geval. Neoliberaal overheidsbestuur legt een zware en onverwacht moralistische druk op individuen om te slagen. Meritocra-

Fatima: ff over het schoolfeest

Lisa: w8 ff

Fatima: isg 😊

tische idealen versluieren dat in een maatschappij zonder kansgelijkheid 'je best doen' geen garantie biedt om ook te slagen. Met meritocratie wordt een sociaal systeem bedoeld waarin diegenen die het het best doen, beloond worden (Littler, 2017). Het lijkt vooral een ideologie die diegenen die vanuit een bevoorrechte positie komen, in staat stelt die bevoorrechte positie te behouden.

Dat kritische inzicht inspireert de auteurs in deze editie om expliciet aandacht te vragen voor vooroordelen en kansongelijkheid. Zo is het van groot belang om rekening te houden met de migratieachtergrond van jongeren. Net zoals we nog steeds bedacht moeten zijn op uitsluitingsmechanismen die gebruikmaken van het benadrukken van klasse of sekse. Alle jongeren hebben recht op aandacht voor hun verhaal. Daarbij moeten we zowel aandacht hebben voor de uniciteit van elke jongere, als voor hoe individualiteit en identiteit mede worden gevormd door maatschappelijke structuren en sociale verhoudingen. Niet alle plattelandsjongeren kunnen over één kam worden geschoren. Voor een individu maken etniciteit, sekse en seksuele voorkeur tegelijkertijd wel uit. Aan het eind van het eerste hoofdstuk gaat Arjan Dieleman in op het belang van een intersectionele benadering van identiteit. In de hoofdstukken in de drie delen van het boek worden telkens voorbeelden gegeven die laten zien hoe we wel (en niet) met indelingen, categorieën en generalisaties kunnen omgaan.

Het perspectief van jongeren kiezen

Jongeren hebben bij ons een streepje voor. Ze zorgen voor leven in de brouwerij en zijn vaak trendsetters als het gaat om de ontwikkeling en het gebruik van (nieuwe) media. Met wat de wereld van nu te bieden heeft, moeten zij een toekomst bouwen. Hoe doen ze dat? Waar hebben ze mee te maken? Wat biedt hun steun? Wat voor betekenis heeft de wereld voor hen?

Wie wil begrijpen hoe leefwerelden van jongeren eruitzien, moet bij jongeren zelf te rade gaan. De voorbeelden in dit boek zijn dan ook ontleend aan jongerenwebsites en andere jongerenmedia; soms zijn het uitspraken die door jongeren in het onderzoek van de auteurs zijn gedaan of door andere onderzoekers zijn opgetekend. Meegaan met het perspectief van jongeren betekende voor ons als samenstellers en auteurs dat we telkens op zoek zijn gegaan naar de manier waarop jongeren omgaan met familieleden, vrienden, school en internet, met aandacht voor de manier waarop daarover door volwassenen en in de media wordt gesproken.

Terwijl we dit boek maakten, hebben we geregeld bij jongeren informeel gecheckt of we op het goede spoor zaten. Klopt het een beetje wat de andere auteurs en wijzelf beweren? We krijgen de indruk van wel, al zijn jongeren

nog altijd verbaasd over de – in hun ogen merkwaardige – ideeën die er zoal over hen leven. Die ‘merkwaardige ideeën’ willen we ook in deze nieuwe editie nuanceren, tegenspreken en ter discussie stellen op basis van inzichten en gegevens uit verschillende bronnen van onderzoek. Jongeren zijn, nogmaals, niet één grote uniforme groep, ze verschillen onderling enorm van elkaar, of het nu gaat om sociale afkomst, huidskleur, culturele achtergrond, levensovertuiging of persoonlijke voorkeur. Dit uitgangspunt biedt houvast voor wie met jongeren werkt. Het plaatst de mythes die over jongeren de ronde doen in perspectief en vestigt de aandacht op het feit dat doorsneejongeren hun eigen weg gaan; soms alleen, maar vaker met anderen.

De drie delen van het boek

Net als in de eerdere twee edities van dit boek, biedt Arjan Dieleman in het openingshoofdstuk een breed perspectief op jongeren in deze tijd waar de andere hoofdstukken op voortborduren. Het hoofdstuk is geheel herzien. Dat geldt ook voor de acht hoofdstukken die volgen. Vijf daarvan zijn helemaal nieuw. Drie andere hoofdstukken bouwen dankbaar voort op hoofdstukken uit de tweede editie en zijn geactualiseerd. Op elke hoofdstukopeningspagina staan trefwoorden die elkaar deels overlappen.

Deel 1 Thuis

De drie delen van het boek volgen elkaar in een ‘ecologische’ volgorde op. *Thuis* gaat over de binnenwereld, over jongeren en hun ouders. De veranderingen in gezinnen waarin de meerderheid van jongeren in Nederland opgroeit en de manier waarop jongeren en ouders met elkaar omgaan, moeten met de nodige voorzichtigheid worden bekeken. In hoofdstuk 2, *Jongeren en de rol van het gezin*, stellen Saskia Wijsbroek, Lisette van der Poel en Roel van Goor een geregeld opduikend beeld ter discussie, namelijk dat ouders moeite hebben met hun opvoedingstaak en hun tieners niet meer aankunnen. Ze laten een diversiteit aan gezinsvormen zien waarin ouders en hun kinderen tevreden met elkaar samenleven. Opvoeding is niet verdwenen, maar van gezicht veranderd. In hoofdstuk 3, *Leeftijdgenoten: vriendschappen, peergroup en jeugdcultuur*, tonen Corina Duijndam en Femke Kaulingfreks een diversiteit aan sociale verbanden en jongerenculturen die voor jongeren van betekenis zijn in hun identiteitsontwikkeling. Ze plaatsen deze verbanden en culturen in een sociale context, met veel

Lisa: me moeder

Lisa: loopt steeds te zeiken over hw

Lisa: 😞

Fatima: kutt 😄

Fatima: 🤔

Lisa: 🙄

Lisa: dus als ik zo weer weg ben

Lisa: ik aan me werkstuk

Lisa: 😏

aandacht voor vriendschap tussen jongeren. In hoofdstuk 4, *Liif en liefde*, bespreken Pauline Naber en Jona Meijer de manier waarop jongeren hun lichaam beleven. Seksualiteit is in deze beleving een belangrijk onderdeel, maar ook uiterlijk en de betekenis van sport komen ter sprake. Bijzondere aandacht is er voor de verbeelding van seks en lichamen in de media, en voor de paniek over anorexia nervosa als ‘moderne’ ziekte van meisjes.

Deel 2 School

In het tweede deel van dit boek staat school centraal. In hoofdstuk 5, *De school als leefwereld: diversiteit en inclusie*, laten Machteld de Jong en Huub Nelis zien dat school een plek is waar jongeren ruimte en aandacht moeten krijgen, en waar het belangrijk is dat ze gezien en gehoord worden. De wereld van school versterkt op veel manieren de kansen en mogelijkheden die ze hebben. In dit deel wordt ook duidelijk waarom het zo belangrijk is om zowel de structuur als de mythes rond het Nederlandse schoolbestel te onderzoeken, zoals Jeroen Onstenk dat doet in hoofdstuk 6, *Jongeren in het onderwijs*. Onstenk schetst de verschillende typen onderwijs die jongeren bezoeken, van algemeen vormend onderwijs tot voorbereidend en middelbaar beroepsonderwijs. Hier worden enkele beelden en mythes omtrent jongeren ter discussie gesteld, zoals de tegenstelling tussen vmbo-leerlingen als ‘doeners’ en havisten en vwo’ers als ‘denkers’. Het vmbo kampt daarbij met het hardnekkige vooroordeel dat dit type onderwijs mislukt is en als ‘afvalputje’ van het onderwijs fungeert, waarmee zowel het schooltype als de vele leerlingen die er met plezier en succes hun onderwijs volgen onrecht wordt aangedaan.

Deel 3 Media en digitale cultuur

Het derde deel gaat over het terrein waarop jongeren al van kinds af zijn geconfronteerd met de buitenwereld. In dit deel zijn veel mythes en beelden over jongeren terug te vinden die in eerdere hoofdstukken ook aan de orde zijn gekomen. In hoofdstuk 7, *Jongeren en de digitale leefwereld*, laten Anand Sheombar en Joke Hermes zien hoe aanwezig digitale media zijn in de levens van jongeren. Daar maken volwassenen zich druk over, terwijl onderzoek laat zien dat dat misschien niet zo nodig is. Hier keert onder meer sexting als voorbeeld terug. Dat werd in hoofdstuk 4 al aan de orde gesteld en wordt hier wat uitgebreider behandeld. Ook het voorbeeld van vriendschapsonderhoud met digitale middelen, behandeld in hoofdstuk 3, heeft hier weer zijn plek. In hoofdstuk 8, *Jongeren en de betekenis van media*, laten Joke Hermes, Pippa Sterk en Garjan Sterk zien dat ook waar jongeren heel bewust keuzes maken, zij te maken hebben met de macht van (sociale) media. De selfiecultuur lijkt een moment van bevrijding: je kunt jezelf immers fotograferen hoe je wilt. In werkelijkheid word je ook afhankelijk van de waardering

van anderen. Als je geen likes krijgt, is het niet zo leuk. In hoofdstuk 9, *De media over jongeren: hypes en morele paniek*, gaat Koos Zwaan in op de manier waarop mythevorming over jongeren ontstaat. Met behulp van begrippen als ‘mediahype’ en ‘morele paniek’ laat hij samen met Femke Kaulingfreks de mediamechanismen zien die in de hand werken dat bepaalde beelden (vaak over bepaalde groepen jongeren) zo sterk doorkomen. Voor de media en voor de media-industrie zijn jongeren op twee heel verschillende manieren een belangrijke groep: ze zijn niet alleen het publiek van nu, maar ook het publiek van de toekomst. Daarom zijn adverteerders enorm in jongeren geïnteresseerd. Daarbij komt dat ze de burgers van morgen zijn. Er is een haast onstiltbare honger naar verhalen over jongeren waaruit kan worden afgelezen of ze van die wereld van morgen nu wel of niet iets zullen gaan maken.

Bronnen van kennis over jongeren

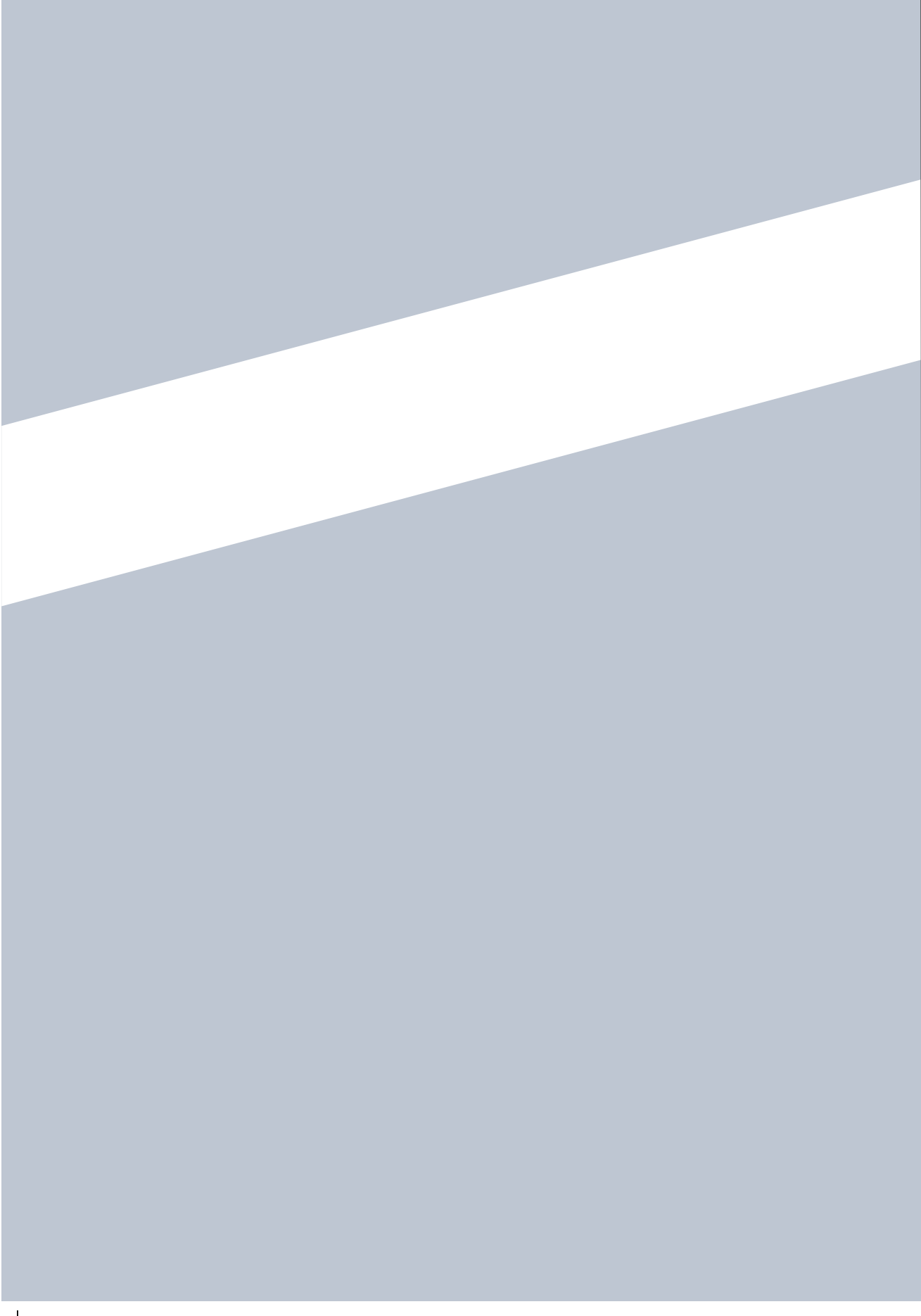
In alle hoofdstukken wordt geput uit verschillende soorten bronnen. Allereerst wordt gebruikgemaakt van gangbare theorieën en inzichten uit de jeugdsociologie en adolescentiepsychologie over jongeren, adolescentie en identiteitsontwikkeling. Daarnaast wordt voortgebouwd op recent (wetenschappelijk) onderzoek naar jongeren en hun verschillende leefwerelden. Ook heel andere partijen dan wetenschappelijk onderzoekers brengen de wereld van jongeren in kaart. De *spending power* van jongeren maakt hen als groep interessant voor de reclame- en marketingindustrie. Er is veel gepubliceerd over de keuzes van jongeren in leefstijlproducten, muziekvoorkeur en politieke en maatschappelijke oriëntaties. Met het oog op hoe jongeren zich bewegen in de digitale wereld hebben verschillende televisiezenders en internetsites hun eigen jongerenpanels ingericht die informatie geven over wat er leeft onder jongeren. Voor deze (commerciële en publieke) partijen zijn jongeren, bijvoorbeeld als influencers, van groot belang, voor anderen zijn jongeren een zorg of zelfs een probleem.

Ten slotte nog twee praktische aanwijzingen. Alle delen, en ook de hoofdstukken daarbinnen, kunnen los van elkaar gelezen worden. Aan het einde van het boek zijn alle literatuurverwijzingen opgenomen.

Online studiemateriaal

Op www.coutinho.nl/jongeren3 vind je het online studiemateriaal bij dit boek. Dit materiaal bestaat uit onderzoeksopdrachten om zelf aan de slag te gaan met het verzamelen en interpreteren van kennis over jongeren en hun leefwerelden.

Fatima: sure 😊😊😊

Arjan Dieleman

1 *Een brede blik op jongeren*

Trefwoorden

emerging adulthood
intersectioneel denken
jeugdcultuur
levensvoorwaarden
lichte gemeenschappen
stadiumdenken

1.1 In het kort

Jeugd en jong-zijn is van alle tijden, maar de betekenis en de duur ervan veranderen in de tijd. Tegenwoordig worden met jongeren doorgaans mensen in de leeftijd tussen 12 en 25 jaar bedoeld. Dit boek beschrijft vooral 12- tot 18-jarigen, tenzij anders vermeld. In deze inleiding wordt eerst ingegaan op de maatschappelijke ontwikkelingen die het jong-zijn ingrijpend hebben veranderd en op de interpretaties en de discussies die er in de psychologie en sociologie op zijn gevolgd. Daarna wordt aandacht besteed aan de twee belangrijkste tradities in jeugdstudies die zich baseren op wetenschappelijk onderzoek en theorievorming. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een beschouwing over de sociale verschillen die onverminderd het jeugdbestaan blijven bepalen en de betekenis ervan voor de vorming van een identiteit.

1.2 Van moratorium naar schemergebied

Alle jongeren staan onder druk om de verschillende bezigheden in hun bestaan te combineren tot een succes, hoe divers hun achtergronden ook zijn. Hierna volgen enkele portretjes van jongeren (namen en omstandigheden zijn gefingeerd).

Uit een grootschalig vragenlijstonderzoek uit 2017 blijkt dat een derde van alle leerlingen door schoolwerk druk ervaart. Sinds 2000 is dit aantal verdubbeld (HBSC, 2018). De levens van de meeste hedendaagse jongeren zijn ver verwijderd van wat nog in de vorige eeuw gold als het ideaal voor de adolescentie: een ‘moratorium’, dat letterlijk uitstel betekent. Jongeren zouden ten behoeve van een optimale persoonlijkheidsontwikkeling de ruimte moeten hebben om hun identiteit te vinden en te komen tot een stabiel zelfgevoel en zelfbesef. Daarvoor is nodig dat ze niet al te veel verplichtingen hoeven aan te gaan en voldoende tijd hebben om te kunnen experimenteren en verkennen zonder dat hun dat blijvende schade berokkent (Slot & van Aken, 2015; Dieleman, 2010; Erikson, 1968).

De noodzakelijke randvoorwaarden voor zo’n moratorium bestonden eigenlijk voornamelijk voor middenklasse jongeren in de rijke, ontwikkelde westerse landen. Maar die voorwaarden zijn ook hier de laatste decennia veranderd. Het duidelijkst wordt dat zichtbaar in een vergelijking tussen het Nederlandse studentenleven van toen en nu. Een kwart eeuw geleden werd het studentenbestaan gekenmerkt door hoge studiebeurzen, laag collegegeld, lage kamerhuur en geringe beperkingen in de studieduur. Genoeg tijd en middelen dus voor verkenning en experiment naast de studie. Daar steekt het huidige studentenbestaan schril bij af: verkorte studieduur,

Drie portretten van jongeren

Erik zit in de vierde klas van de havo. Zijn ouders, die zelf hoogopgeleid zijn, hadden graag gezien dat hij naar het vwo ging. Maar er zat voorlopig niet meer in dan havo. Erik basketbalt graag en gamet iedere dag wel een paar uur. Tweemaal per week werkt hij 's avonds in een supermarkt. In het weekend gaat Erik graag uit met vrienden. Zijn gamen en bijbaan brachten hem geregeld in de problemen met zijn huiswerk. Daarom sturen zijn ouders hem naar huiswerkbegeleiding. Zij hopen dat hij na de havo het vwo-diploma gaat halen en zo kan doorstromen naar de universiteit. Erik ervaart de druk van school en ouders steeds meer.

Ibrahim is van Turkse afkomst. Hij is de oudste van vier kinderen en zit in de derde klas van het mbo. Al maanden is hij bezig een stageplek te zoeken. Ibrahim werkt erbij in een distributiecentrum. Zijn ouders weten weinig van het Nederlandse onderwijs, maar hameren erop dat hij zijn diploma haalt. Ibrahim moet het beter krijgen dan zij. Zij vragen daarom voortdurend naar zijn cijfers zonder te begrijpen wat het schoolwerk inhoudt. Ibrahim ervaart het als een last.

Isabel is 18 en net begonnen met een universitaire studie communicatiewetenschappen. Zij wilde in de stad van haar studie op kamers gaan. Maar kamers zijn schaars en duur. Daarom reist Isabel voorlopig op en neer. Tijd om lid te zijn van een studentenvereniging heeft ze niet. Bovendien vereist het bindend studieadvies dat ze zestig punten haalt. Isabel heeft de smartphone altijd onder handbereik, omdat ze zich anders ongemakkelijk voelt. Ze gebruikt hem vooral om met haar vriendinnen te chatten en foto's uit te wisselen. Met een studie, een bijbaan, een sportactiviteit en het op en neer reizen heeft Isabel het flink druk.

studieschulden met rente, hoge kamerhuren en een bindend studieadvies. Die combinatie zorgt voor een groeiende druk bij studenten, temeer daar de meesten erbij moeten werken om hun levensstandaard op peil te kunnen houden. Nog meer dan scholieren ervaren studenten dagelijks prestatiedruk, zo blijkt uit een hogeschoolonderzoek. Het leidt vaker tot stressklachten als depressie en burn-outs (Dopmeijer, 2018).

Omdat steeds grotere groepen langer onderwijs volgen, meent de Amerikaanse psycholoog Arnett dat na de adolescentie een nieuwe levensfase zich heeft gemanifesteerd. Hij noemt deze fase *emerging adulthood* (Arnett, 2016). Als jongeren de adolescentie zijn ontgroeid, verkeren ze nog in een voorstadium van de volwassenheid. Ze kennen psychologisch al veel zelfstandigheid, maar

Lisa: weet jij al wat je

Lisa: op tfeest?

Fatima: nee jij?

Lisa: ook ni echt

Lisa:

blijven maatschappelijk afhankelijk, bijvoorbeeld van ouders en onderwijs (Brinkgreve, 2009). Die nieuwe fase kenmerkt zich door blijvende onzekerheid en vragen rond beroep, partner en samenlevingsvorm. Aan de ene kant worden jongeren aangesproken op zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid, aan de andere kant blijven ze geconfronteerd worden met afhankelijkheden en worden ze weinig betrokken bij beslissingen die er voor hen toe doen. Arnett spreekt van een ‘schemergebied’.

Maar behalve duur en karakter van het onderwijs, zijn voor scholieren en studenten ook hun maatschappelijke vooruitzichten drastisch veranderd. Lange tijd na de Tweede Wereldoorlog konden veel jongeren bij een groeiende welvaart rekenen op vast werk en inkomen. Het onderwijs bood hun de gelegenheid te stijgen op de maatschappelijke ladder en als hogeropgeleiden betere posities te verwerven dan hun ouders. Inmiddels zijn de maatschappelijke vooruitzichten van de nieuwe generaties veel minder duidelijk. De overgang naar een stabiel bestaan duurt veel langer. Vast werk is voor (oudere) jongeren schaars. Velen hoppen van baan naar baan. De concurrentie is groot en de startkosten voor een eigen woning of gezin zijn hoog. Nederland is kampioen als het gaat om tijdelijk werk en flexbanen voor jongeren (Vrieselaar, 2018). Het vooruitzicht is dat veel jongeren het niet beter zullen krijgen dan hun ouders, eerder slechter. Sommige sociologen gaan daarom zover dat ze deze nieuwe generaties van na 1980, waaronder de huidige jongeren, beschouwen als een aparte sociale klasse (Muzuerges, 2018). Ze worden ook wel (post)millennials genoemd, omdat ze rond en na de eeuwwisseling zijn geboren. Het onderscheid met voorgaande generaties betreft niet alleen meer een levensgevoel of normen en waarden of houdingen en overtuigingen. Het verschil is fundamenteeler, omdat jongeren nauwelijks meer kunnen rekenen op de bestaanszekerheden van vorige generaties. Het gaat dan om werk, inkomen, huisvesting en maatschappelijke positie.

De enige zekerheid die overblijft, is dat zo hoog mogelijk eindigen in het onderwijs de beste kansen biedt op interessant werk en inkomen. Vandaar dat veel ouders proberen hun kinderen met bijles, huiswerkbegeleiding en examentraining zo goed mogelijk door het voortgezet onderwijs te loodsen. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) – het landelijk bureau dat gegevens verzamelt en bewerkt met als doel het publiceren van statistieken voor praktijk, beleid en wetenschap – schat dat de uitgave van huishoudens aan huiswerkbegeleiding, bijles en examentraining voor het voortgezet onderwijs in twintig jaar tijd is verviervoudigd (CBS, 2016b). De huidige scholieren worden daarom ook wel de bijlesgeneratie genoemd (Elffers, 2018).